Чугаєвська А.В.
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри публічного та міжнародного права
ННІ Юридичний інститут
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

В умовах збройної агресії рф проти України кримінальне законодавство зазнало істотних змін, спрямованих на забезпечення захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. Однією з таких новацій стало ухвалення Закону України № 2108-IX [1], яким Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено статтею 111-1, що передбачає відповідальність за колабораційну діяльність [2].

Водночас практика її застосування актуалізує питання дотримання принципу правової визначеності як складової верховенства права.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, принцип правової визначеності вимагає, щоб норми права були доступними та передбачуваними, а особа могла, за потреби за допомогою юридичної консультації, передбачити наслідки своєї поведінки [3].

Аналіз положень ст. 111-1 КК України свідчить про наявність оціночних та широких формулювань, зокрема щодо «провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором» або «інформаційної співпраці». Така законодавча техніка створює передумови для неоднозначного тлумачення та потенційного розширення меж кримінальної відповідальності.

За роки існування статті 111-1 КК України була напрацьована доволі широка, проте й суперечлива практика. Системне дослідження питання відповідальності за колабораціонізм дозволяє простежити низку проблем у правозастосуванні, частина з яких має систематичний характер.

Так, досі актуальна проблема неврахування стандартів міжнародного гуманітарного права за кваліфікації дій як таких, що становлять колабораційну діяльність. Зокрема, законодавство не передбачає винятків, і практика формується на притягнені до відповідальності, зокрема, осіб, котрі виконують функції, що їх можна вважати такими, які забезпечують життєдіяльність на окупованій території – це медичні, духовні, функції організацій цивільної оборони (евакуація, рятувальні роботи, боротьба з пожежами, термінове відновлення роботи необхідних комунальних служб, допомога у збереженні об'єктів, украй необхідних для виживання тощо). Серед іншого, за те, що ці особи організовують такі види діяльності (чинять додаткові дії, необхідні для здійснення будь-якого із завдань цивільної оборони, включно з плануванням таорганізацією) [4].

Порушення принципу правової визначеності у формулюванні статті й далі призводить до широкого та формального підходу до кваліфікації діянь як колабораційної діяльності. Зокрема, сформувався і закріпився підхід, який передбачає, що відповідальність настає за сам факт обіймання посади в окупаційному органі, а не за конкретну діяльність особи під час виконуваної нею роботи. Внаслідок застосування формального підходу щодо тлумачення поняття «зайняття посади в незаконних органах влади» та «зайняття посади в правоохоронному органі» виникає низка проблем щодо кваліфікації вчиненого правопорушення.

У судовій практиці й далі утверджується вузьке тлумачення примусу та добровільності при оцінюванні складу кримінального правопорушення. Зокрема, простежується нерозуміння і неврахування умов окупації, які самі по собі становлять атмосферу страху через присутність військових рф та відсутність українських органів влади, які могли б забезпечити належний захист прав населення. Також суд не дає оцінки фактам вчинення представниками рф масових і систематичних порушень норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, незаконних

затримань, насильницьких зникнень, жорстокого поводження та катування тощо щодо цивільного населення на ТОТ України.

Варто зазначити, що міжнародне гуманітарне право не виключає можливості праці громадян на окупованих територіях для забезпечення засобів існування. Зокрема, статті 39, 51 і 52 Женевської конвенції IV від 12 серпня 1949 року передбачають гарантії щодо працевлаштування цивільного населення та обмежують примусову працю в умовах окупації. Тому суди мають оцінювати не лише факт зайняття посади, а й зміст виконуваних обов'язків, характер взаємодії з окупаційною адміністрацією та обставини, за яких діяла особа, щоб відмежувати забезпечення базових потреб від кримінально караної колабораційної діяльності [5].

У постанові від 26 лютого 2026 року Верховний Суд дійшов висновку, що зайняття посади керівника закладу освіти на ТОТ саме по собі не утворює складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК України. Суд підкреслив, що заклад освіти не є органом влади, а його керівник не здійснює владних управлінських повноважень у сфері публічного управління [6].

Разом з цим, ВС у своїй постанові від 22 січня 2024 року (у справі № 953/406/23) визначає, що діяння особи, яка добровільно обійняла посаду водія чергової частини незаконно створеного на ТОТ правоохоронного органу правильно кваліфіковано за ч. 7 ст. 111-1 КК України,оскільки він обіймав посаду в незаконному правоохоронному органі та забезпечувавйого функціонування [7].

У практиці Верховного Суду добровільність поведінки особи виступає істотною ознакою колабораційної діяльності, а твердження про фізичний або психологічний примус підлягають належній перевірці. У постанові від 7 квітня 2026 року (у справі № 642/1023/23) [8] Верховний Суд зазначив, що висновок про винуватість у колабораційній діяльності можливий лише за умови належного спростування стороною обвинувачення обґрунтованої заяви про примус. При цьому відповідні обставини можуть підтверджуватися сукупністю прямих і непрямих доказів. Такий підхід вимагає від суду оцінювати не лише факт співпраці з окупаційною владою, а й обставини формування волевиявлення особи та наявність реальної можливості діяти відповідно до власної волі.

Отже, проблема правової визначеності у застосуванні ст. 111-1 КК України полягає не лише в широті законодавчих формулювань, а й у складності розмежування кримінально караної співпраці з окупаційною адміністрацією та дій, зумовлених необхідністю забезпечення базових потреб цивільного населення. Для належної кваліфікації таких діянь необхідно враховувати не тільки факт зайняття певної посади, а й зміст виконуваних функцій, спрямованість умислу та обставини, за яких діяла особа. Особливої уваги потребує перевірка доводів про фізичний або психологічний примус. Такий підхід сприятиме дотриманню принципу правової визначеності та запобігатиме необґрунтованому розширенню меж кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборацію діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text(дата звернення: 15.10.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 15.10.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 15.10.2026).

4. Депутат Д., Синюк О. Відповідальність за колабораціонізм: як змінилася судова практика? : аналітичний звіт / за ред. А. Луньової. Київ, 2025. 42 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/06/court_practice_web_ua.pdf

5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 15.10.2026).

6. Постанова Верховного Суду від 25 лютого 2026 року у справі № 766/12766/23, провадження № 51-4057км25. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=134499602 (дата звернення: 15.10.2026).

7. Постанова Верховного Суду від 22 січня 2024 року у справі № 953/406/23, провадження № 51-4961км23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116670763 (дата звернення: 15.10.2026).

8. Постанова Верховного Суду від 7 квітня 2026 року у справі № 642/1023/23, провадження № 51-1951км23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=135926425 (дата звернення: 15.10.2026).

Шишкарьова О.Г.,
Старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції ім. Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНІСТЬ ЯК СУЧАСНИЙ ВЕКТОР ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Євроінтеграційний курс України, утвердження принципів верховенства права, належного врядування та поваги до прав людини зумовлюють необхідність переосмислення традиційної моделі взаємовідносин між державою та особою. За таких умов діяльність органів публічної влади має оцінюватися не лише з позицій формального виконання визначених законом повноважень, а насамперед через здатність забезпечувати права, свободи, законні інтереси та реальні потреби людини.

Особливого значення зазначена тенденція набуває у сфері поліцейської діяльності, оскільки Національна поліція України є одним із тих органів публічної влади, з якими громадяни безпосередньо взаємодіють у ситуаціях, пов'язаних із забезпеченням особистої та публічної безпеки, захистом прав і свобод, запобіганням правопорушенням та наданням допомоги. Відповідно, людиноцентричність у цій сфері має розглядатися не як суто теоретична категорія, а як практичний орієнтир організації та здійснення поліцейської діяльності.

У сучасній доктрині адміністративного права людиноцентричність безпосередньо пов'язується зі зміною парадигми взаємовідносин держави та особи. М. С. Міхровська наголошує на необхідності відходу від традиційного сприйняття адміністративного права переважно як управлінського та імперативного інструменту держави і переходу від державоцентризму до людиноцентризму. За такого підходу людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, права та свободи набувають визначального значення для встановлення змісту і спрямованості діяльності держави [1, с. 242-243]. Отже, людиноцентрична модель передбачає принципово інше розуміння призначення публічної адміністрації: держава та її органи існують не заради реалізації владних повноважень як самоцілі, а для забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи.

Зазначений підхід повною мірою має поширюватися й на Національну поліцію України. Сама законодавча конструкція завдань поліції, закріплена у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», свідчить про поступовий перехід від суто владно-примусової до сервісної моделі її діяльності. Йдеться про надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини та інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також допомоги особам, які її потребують [2].

У цьому контексті важливого значення набуває категорія поліцейської послуги, яка відображає зміну функціонального призначення поліції та характеру її взаємодії з населенням.